

Pokřivené zrcadlo Adina Ljuci

Matěj Martinčák

V prvním čísle ročníku 2010 časopisu *Aluze* vyšel v překladu Františka Šístka článek Adina Ljuci „Český guláš o bosenském maglajzu. Reflexe Bosny a Hercegoviny v českém akademickém prostředí 1992–2008“, který byl publikován také v sarajevském časopise *Prilozi*.¹ Název článku dával tušit, že by se mohlo jednat o hodnotný příspěvek do diskuze o současném českém balkanistickém bádání a ojedinělý pokus kritického zhodnocení práce českých balkanistů z pozice „vně systému“. A výsledek? Pokud Adin Ljuca v titulu napovídá, že české uvažování o Bosně připomíná guláš, čekali bychom analýzu, z čeho že se guláš skládá, co do něj nepatří a kde kuchař přesolil. Gurmán Ljuca se o takový rozbor pokusil, ale záhy při zkoumání ingrediencí zjišťuje, že mu guláš vůbec nechutná, což bude jistě tím, že kuchaři jsou namyšlení a vaření vůbec nerozumí. Používají koření, které se podle něj do guláše dát nesmí, a když při důkladnějším ochutnání nalezne pouze stopy těchto „jedovatých“ koření, raději si jejich použití přimyslí ve snaze vyvolat představa, že je guláš otrávený a pro zdraví nebezpečný... Člověk, který měl možnost tentýž guláš ochutnat, se pak nestačí divit, neboť z Ljucova popisu pokrm vůbec nepoznává a jeho chuť se mu zdá být podána velmi nepřesně s cílem zdiskreditovat kuchaře. A tak mu nezbyvá než napsat reakci.

Nechme však těžkopádnou metaforiku stranou a podívejme se důkladně na samotný Ljucův text. Hned na úvod se

omlouvám, že v analýze bude často použito figury, kdy cituji Ljucu, kterak cituje někoho jiného, navíc citace budou místy delší, takže doufám, že se čtenář ve všech těch uvozovkách a metacitacích neztratí. Citace z Ljucova článku budou uváděny bez udání zdroje pouze uvozovkami.

Na začátek Ljuca konstatuje, že „jedním z úkolů akademického diskurzu je nepochybně korigování politických a mediálních manipulací“, a protože dochází k závěru, že v „českém případě však akademické prostředí sehrát tuto roli po rozpadu Jugoslávie nedokázalo“, klade si za cíl ve své studii zjistit, proč tomu tak bylo, a upozornit „na typické nedostatky i reprezentativní ukázky záměrných manipulací, kterých se čeští balkanisté dopouštěli zejména v souvislosti s výkladem bosensko-hercegovské problematiky“. Kámen úrazu Ljucova textu však poněkud paradoxně spočívá právě v tom, že se sám dopouští takového množství nepřesností a „záměrných manipulací“, že se v nich ztrácí i některé podnětné připomínky v jeho práci představené.

Můj příspěvek směřuje k rozboru samotného Ljucova článku, k odkrytí způsobu, jakým přistupuje k původním českým textům. Reakce bude zaměřena v první řadě na textovou analýzu (kde se, tuším, můžeme dobrat určitých výsledků), případné polemice s interpretací historických faktů se záměrně vyhýbám.

Jedním ze základních úskalí Ljucova článku je kritérium výběru textů z české

balkanistiky, na nichž se pokouší svá dalekosáhlá tvrzení dokládat. Z velkého množství článků a monografií vybírá ty, které alespoň zdánlivě konvenují jeho záměru, a ostatní, byť se k danému tématu vztahovaly bezprostředněji, prostě ignoruje. Což by nakonec nemusel být takový problém, kdyby ve své práci neustále nezevšeobecňoval, kdyby prostě hovořil jmenovitě o pracích konkrétních lidí a neužíval tak často generalizující pojmy typu „čeští historikové“, „čeští balkanisté“ apod. Nakonec zmiňuje tři historiky a jednoho literárního historika, takže by snad neměl být takový problém adresovat připomínky jmenovitě.

I když pomíneme výběr textů, to, co již omluvu nesnese, je Ljucův způsob práce s citacemi, které jsou z kontextu vyjímány mnohdy záměrně zkreslujícím způsobem. Jeho interpretace těchto citací, případně celých článků je pak nezřídka značně zavádějící. To však člověk, jenž rozebírané české práce neměl v rukou, nemůže postřehnout (připomeňme, že jeho článek vyšel v respektovaném sarajevském historickém časopise *Prilozi*, a lze počítat s tím, že pro valnou část bosenského publika bude tento článek jednou z mála možností, jak nahlédnout na současnou českou balkanistiku).

První problém, který nám autor představuje, je užívání výrazu Muslim/Bosňák. Ljuca píše, že problematiku se změnou etnonyma (Muslim na Bosňák) „podrobně vysvětlil historik L. Hladký v práci ‚Bosenští Muslimové (Bosňáci) – proces vzniku národa‘“ a na vysvětlení etnonyma Bosňák cituje pasáž z Hladkého studie.² Poté uvádí, že nejasnosti s užíváním tohoto etnonyma mají čeští novináři, ale také historikové. „Většina českých novinářů však nejenže nadále hovoří o ‚Muslimech‘ či ‚bosenských Muslimech‘, nýbrž tyto zastaralé výrazy užívá nedůsledně, někdy s malým počátečním písmenem ‚m‘, jindy s velkým, často bez ohledu na pravopisná pravidla a bez postřehnutelné logiky. Podobně je tomu bohužel i v české odborné literatuře.“ Jako příklad z odborné literatury pak uvádí článek M. Tejchmana „Bosenští a hercegovští muslimové v letech druhé světové války“³. Pro Ljucovo tvrzení o zmatku při užívání jména mezi novináři by se asi daly najít doklady, ovšem užívání výrazu muslim/Muslim u českých historiků má logiku zcela jasnou: o muslimech se mluví v období, kdy ještě nebyla dovršena

transformace muslimského etnika v národ v moderním smyslu (a kdy nebylo používáno ani v dobových pramenech), tedy nejčastěji do období konce druhé světové války (naprosto stejně ve zmíněných článcích používají rozdíl muslim/Muslim souhlasně citovaný L. Hladký jako kritizovaný M. Tejchman). Pokud s takovýmto konceptem Ljuca nesouhlasí, bylo by vhodné, kdyby jej podrobil kritice v celku, nikoli pouze u vybraného, jemu nesympatického, historika.

Přijetí etnonyma Bosňák mezi českými historiky by možná stálo za podrobnější studii, ovšem tvrdit, že „dodnes je preferován termín Muslim“, je zavádějící, neboť v obou českých syntetických historických pracích, v nichž je výklad o Bosně doveden i do období po přijetí tohoto etnonyma v roce 1993 (*Bosenská otázka v 19. a 20. století*⁴ z roku 2005, *Dějiny jihoslovenských zemí*⁵ z roku 1998), se užívá zásadně termínu Bosňák. Asi proto zvolil jako ilustraci svého tvrzení publicistický článek Jana Pelikána z dávného roku 1996⁶ – recenzi knihy českého novináře Jana Urbana. Urban strávil delší čas v konflikty zmítaných částech Chorvatska a Bosny a Hercegoviny (zejména pak v obklíčeném Sarajevu) a pomáhal zde při organizaci humanitárních konvojů. Ve své knize však termín Bosňák také neuvádí⁷, takže se nelze příliš divit, že jej nenajdeme ani v Pelikánově recenzi..

Ljuca dále poměrně ostře napadá českou historickou balkanistiku, v níž se „povrchně interpretují klíčové otázky a manipuluje se základními fakty“. Na mušku si bere syntézu *Dějiny jihoslovenských zemí*⁸ (dále v textu jako *DJZ*). U obrazového doprovodu si správně všímá trapné chyby pod fotkou nákladáku se srbskými ozbrojenci, kteří jsou označováni za Chorvaty. Ten, kdo vymýšlel popisky pod obrazový materiál, se v tomto případě opravdu nevyznamenal (v reprintu knihy z roku 2009 už je tento lapsus opraven).

Pokud se však jedná o poznámky k samotnému textu knihy, zde jsou Ljucovy připomínky značně problematické. Podívejme se, čím dokládá své vyostřené tvrzení o povrchnosti a manipulaci – ocitujeme celou část Ljucova textu, protože je poměrně výmluvná: „v kapitole ‚Triumf chorvatského nacionalismu‘ [...] se mj. poprvé v celé knize upozorňuje na nerovnováhu ve vyzbrojení válčících stran:

„[S] bojeschopností chorvatských ozbrojených sil kontrastoval pokračující rozklad jednotek Republiky srbská Krajina. Armáda krajinských Srbů získala po roce 1991 minimum nových zbraní [...]’ O tom, že Chorvatsko roku 1991, resp. Bosna roku 1992 (v případě Bosny to platí po celou dobu války) disponovaly nesrovnatelně menším množstvím výbroje, výstroje i profesionálních vojáků než srbská strana, se ovšem mlčí.“ Obávám se, že z tohoto Ljucova citátu čtenář bez kontextu asi nepochopí, že v české práci se jedná o popis stavu v roce 1995 před chorvatskými vojenskými operacemi Blesk a Bouře. Ovšem to, že se v *DJZ* mlčí o nerovnosti válčících stran na počátku bojů, není tak docela pravda – při popisu situace v Chorvatsku z přelomu jara a léta 1991 se dočteme: „Postup federální armády však prospíval především srbským separatistům, neboť nepřímo zabezpečoval jejich teritoriální zisky. Postupem času však JLA (Jugoslávská lidová armáda – pozn. MM), na jejíž oddíly začaly útočit ozbrojené jednotky podřízené chorvatské vládě, otevřeně přešla na stranu srbských separatistů. (...) Chorvatsko začalo od poloviny dubna urychleně budovat vlastní armádu.“⁹ O stranu dále „Srbští separatisté, podpoření jugoslávskou armádou, která se již otevřeně angažovala na jejich straně...“¹⁰ Z informace, že se na srbské straně angažovala JLA, zatímco chorvatská strana spěšně buduje armádu, průměrný čtenář dokáže vytušit stav vyzbrojení jednotlivých stran. K situaci v BaH z jara 1992 se pak v téže knize dočteme: „Narychlo byly formovány oddíly Armády BaH, tvořené v naprosté většině Muslimy, kterým však chyběla jakákoliv těžší výbroj. Srbové a Chorvati, zásobovaní zbraněmi od JLA, resp. od armády Chorvatské republiky, měli v tomto směru velký náskok.“¹¹ Tolik k mlčení o vyzbrojení. Žádnou další pasáž z kritizované knihy nám jako důkaz povrchnosti a manipulace nenabídne.

V článku pak navazuje dalším odstavcem, kde podrobuje kritice syntézu *Dějiny Srbska*¹² (DS), o níž se dočteme pouze toto: „V interpretaci rozpadu Jugoslávie a nedávných srbských dějin, jak je prezentuje rozsáhlá kolektivní syntéza *Dějiny Srbska*, nenajdeme zmínky o zločinech proti lidskosti, Haagském tribunálu, genocidě, která vyvrcholila srebrenickými masakry, ani o autentické srbské opozici vůči válce, o činnosti bělehradského fondu pro lidská práva nebo Nataši Kandićové.“ Kdo

tuto kapitolu přečte, *zmínky* o zločinech proti lidskosti najde, třeba v odstavci o zničení Vukovaru: „V průběhu bojů povraždili příslušníci jugoslávské armády a paravojenských milicí mnoho chorvatských civilistů.“¹³, případně o autentické opozici proti válce: „Opozici, která neměla skutečně nic společného s nacionalismem, tvořily malé skupiny intelektuálů kolem Helsinského výboru a kolem tzv. Bělehradského kruhu.“¹⁴, o Srebrenici: „V létě 1995 armáda bosenských Srbů dobyla město Srebrenica a vyvraždila zde několik tisíc muslimských mužů.“¹⁵, i o Haagském tribunálu: „Djindjić nakonec přes Koštunicův nesouhlas prosadil Miloševićovo zatčení a poté i jeho vydání haagskému tribunálu.“¹⁶ Rozhodně si nemyslím, že by kapitola Třetí Jugoslávie z pera M. Tejchmana byla chloubou české balkanistiky, ovšem pokud je cílem odhalit nepřesnosti či tendenčnost, bylo by zapotřebí přesnějšího věcného a stylistického rozboru této kapitoly, a nikoliv uvedení několika tvrzení, která jsou takto lehce vyvratitelná.

Dále autor kritizuje, že Haagský tribunál nehraje žádnou roli ani v *Dějínách jihoslovanských zemí* (uvádí dvě zmínky o tribunálu v textu *DJZ*). „To vše navzdory skutečnosti, že tribunál shromáždil, vyprodukoval a také zveřejnil obrovský počet dokumentů, jež jsou všem snadno dostupné a mimo ČR se také často a řádně využívají v akademickém prostředí.“ *Dějiny jihoslovanských zemí* byly dopsány na konci roku 1997, tedy v době, kdy toho Haagský tribunál zejména o hlavních aktérech konfliktu zatím příliš mnoho nevyšetřil.

Z další části si opět uvedme delší ukázkou, z níž bude patrné jakým způsobem dokáže Adin Ljuca „pracovat“ s textem. „Symptomatický je také způsob, jakým čeští historikové konstruují události II. světové války. Podle jednoho z nich tak například v Sandžaku německá okupační moc ‚privilegovala muslimskou komunitu. Několik set jejích příslušníků vstoupilo se svými soukmenovci z Bosny do zvláštních divizí SS.‘ O srbské kolaboraci se ovšem tento autor nezmiňuje. Tvrdí jen, že Srbové tvořili ‚drtivou většinu partyzánského vojska‘ a četníci představují ‚nekomunistický‘, resp. ‚srbský prozápadní odboj‘. Notořicky známá kolaborace četníků s okupační mocí je zcela přehlédnuta, resp. zatajena. Četnické hnutí se tak díky zastírání některých zásadních skutečností samozřejmě snáze reinterpretuje a rehabilituje.“ Z takto sestříhaných citátů má vyply-

nout, že autor českého textu¹⁷ J. Pelikán se snaží skrze zatajování faktů vyvolat nepřiměřené sympatie k Srbům, případně četnickému hnutí, a diskreditovat Muslimy.

Když si však Pelikánovu práci přečteme, vidíme tyto úryvky v poněkud jiném světle. Podívejme se na trochu širší kontext Ljucou uvedených Pelikánových citátů: „Také v národnostně smíšeném Sandžaku využívala německá moc v době války etnických rozporů. Privilegovala muslimskou komunitu. Několik set jejich příslušníků vstoupilo se svými soukmenovci z Bosny do zvláštních divizí SS.“¹⁸ Pasáž o partyzánech vypadá takto: „[A]č drtivou většinu příslušníků partyzánských jednotek tvořili dlouhou dobu Srbové, komunistická strana záměrně dosazovala na velitelské i politické funkce také příslušníky dalších v Jugoslávii žijících národů.“¹⁹ Že četnické hnutí bylo nekomunistické, o tom snad není třeba vést debaty, prozápadní znamená, že počítalo s pomocí západních spojenců. Ani v jednom případě nejde v Pelikánově textu o nějaké axiologické soudu typu nekomunistický, prozápadní = dobrý, demokratický, apod. Přečtěme si, co o četnicích Pelikán v této studii píše: „Tato tzv. četnická rezistence (...) měla výrazně srbský nacionalistický charakter. Její vůdci důsledně usilovali o obnovení srbské dominance v Jugoslávii. Ozbrojené akce zaměřovali nejen proti okupační správě a nepřátelským armádám, ale také proti civilnímu obyvatelstvu albánské, muslimské a v menší míře i maďarské národnosti.“²⁰ „Z šovinistické, naprosto neracionální politiky srbského prozápadního odboje profitovala Komunistická strana Jugoslávie.“²¹ O nějaké rehabilitaci či reinterpetaci četnického hnutí tedy nemůže být ani řeč.

Typické je, že Ljuca při komentování toho, jak čeští historici „konstruují“ události II. světové války nesáhne po knihách, které se tomuto tématu skutečně věnují, ale vybere krátkou monografii *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii* (pro připomenutí – Svazová republika Jugoslávie byl státní útvar, který existoval mezi lety 1992–2006), kde je II. světová válka popsána na pár odstavcích a kde logicky není prostor a ani potřeba rozepisovat detailně všechny aspekty odboje, případně kolaborace jednotlivých stran. Kdyby otevřel české monografie, které pojednávají o II. světové válce na více než několika odstavcích, samozřejmě by v nich našel informace o partyzánech-Muslimech

či o kolaboraci četníků (V *DJZ* na s. 468 i s pěknou fotografií usmívajících se četníků v objetí s německými vojáky). Ovšem o nezaujatý pohled na práci českých historiků Ljucovi nejde, snaží se pouze potvrdit svou úvodní tezi o povrchnosti, neznalosti a manipulaci českých historiků. Proto volí knihu, kde se o předmětu, který zmiňuje, mluví pouze okrajově, a to ještě citáty nastaví tak, že smysl původního textu nelze rozpoznat. Když už měl v rukou Pelikánovu studii, proč necituje třeba hned na předchozí dvojstránce zmíněné chování Srbů na počátku 19. stol.: „Úspěchy srbského národně osvobozenického boje provázela genocida obyvatel vyznávajících islám.“²², případně zmínky o zločinech proti Muslimům ve Třetí Jugoslávii: „Zvláště otřesné případy představují dva masové únosy srbských občanů muslimské národnosti. V červnu roku 1993 při cestě vlakem (...) příslušníci srbských paravojenských jednotek z vagónů násilím vyvedli více jak dvě desítky Muslimů, které záhy poté postříleli.“²³ „(Srbský) Teror v Sandžaku vyvolal vlnu masové emigrace muslimského obyvatelstva.“²⁴ Že by takovéto citáty nezapadaly do Ljucovy koncepce českých historiků?

Druhým dokladem z prací o II. světové válce je text M. Tejchmana „Bosenští a hercegovští muslimové v letech druhé světové války“, jenž vyšel ve *Slovanském přehledu* v oddílu „Materiály a dokumenty“.²⁵ K tomuto článku Ljuca uvádí, že M. Tejchman „zdůrazňuje pronacistickou, profašistickou a proustašovskou orientaci bosenskohercegovských Muslimů, aniž by se alespoň jednou zmínil o tom, že mezi nimi zároveň byla řada bojovníků proti fašismu a mnozí z nich položili život v řadách partyzánského osvobozenického hnutí“. Škoda, že zde není uvedena nějaká citace, neboť tato interpretace je poněkud přitahovaná za vlasy. Původní článek je složen z velmi krátkého úvodu M. Tejchmana, v němž jsou stručně naznačeny tendence muslimských politických elit a kde takto explicitně hodnotící formulace nenajdeme (Tejchmanova pasáž končí větou „Prostí muslimové (...) brzy poznali, že jediní, kdo je může ochránit před ustašovci nebo srbskými četníky, jsou komunističtí partyzáni.“²⁶ Hlavní část textu pak tvoří dva dobové dokumenty z německých archivů.

Kromě svérázného nakládání s citacemi je pozoruhodná i Ljucova schopnost interpretace textu. Zde je krátký úryvek z článku Jana Pelikána, v němž se hodnotí

české novinové zpravodajství, které se věnovalo počínajícímu konfliktu v Chorvatsku ze začátku roku 1991: „Z jeho (tj. *Občanského deníku* – pozn. MM) zpravodajství bylo zřejmé, že se v zemi prohlubuje krizová situace, jejímž jádrem je chorvatsko-srbský spor, respektive odpor srbské menšiny v Chorvatsku proti případnému osamostatnění této svazové republiky.“²⁷

Co z této ukázky dokáže odvodit Adin Ljuca, je skutečně hermeneutický majstrštyk, když o Pelikánovi píše, že „definuje válku v Chorvatsku obratem, ustáleným pro změnu v tvrzení Miloševićovy propagandy o pár let dříve, jež velkosrbské tendence a podíl Bělehradu na vzniku války odmítala s tím, že šlo – slovy českého historika, nikoli srbského propagandisty – o ‚odpor srbské menšiny v Chorvatsku proti případnému osamostatnění této svazové republiky‘. Netvrdím, že se velká část srbské menšiny v Chorvatsku neprotivila nezávislosti této republiky, Pelikánovo dílčí vysvětlení však sugeruje představu, že třetinu Chorvatska obsadili a několik let ovládali místní srbští venkované bez vnější pomoci.“ I kdybychom přehlédli zjevný posun v použití Pelikánova výroku, který se původně vztahuje k docela jinému kontextu, není mi příliš jasné, která část Pelikánovy věty sugeruje představu o ovládní třetiny Chorvatska srbskými venkovany. Ale budiž, i kdybychom na toto tvrzení přistoupili, snad si laskavý čtenář vzpomene na úvodní poznámky k situaci ohledně vyzbrojení z *DJZ* (kde právě věty o otevřené podpoře JLA krajinským Srbům pochází z pera J. Pelikána). Pro osvětlení a doplnění však můžeme citovat pokračování textu z *DJZ*: „Srbští separatisté, podporovaní jugoslávskou armádou, která se již otevřeně angažovala na jejich straně, postupně ovládli asi třetinu území chorvatského státu. Dělostřelecké granáty zabíjely civilisty v Karlovcí, Zadaru, Osijeku, Dubrovníku a mnoha dalších městech.“

K první části Ljuceva citátu, v němž dovozuje, že Pelikán shodně se srbskou propagandou odmítá velkosrbské tendence a podíl Bělehradu na vzniku války, si můžeme připomenout dřívější Pelikánův článek z roku 1994 „Chorvatsko na cestě do neznáma“: „Tudjmanovu cestu k moci přitom bez jakékoliv pochyby otevřel svojí hegemonistickou politikou srbský vůdce Slobodan Milošević. Jeho agresivní postoje, potlačení národního hnutí v Kosovu, snaha získat na vlně srbského nacionalismu postavení podobné tomu, jakým disponoval J.

Broz-Tito, a především pokusy vyvolat xenofobní psychózu mezi srbskou komunitou v Chorvatsku byly pro řadu chorvatských občanů rozhodujícím důvodem, proč odevzdali své hlasy straně záměrně oživující nacionalistické vášně.“²⁸

Dovolím si uvést ještě jednu ukázkou Ljucevy práce s citacemi. Naposledy uvedu úryvek z práce Jana Pelikána o počátku války v Bosně: „Válku začali srbští šovinisté ve vedení Srbské demokratické strany. Konflikt však nevyvolala agrese Srbska vůči Bosně. Začal v důsledku pokusu o násilnou realizaci separatistického programu, který podporovala zdrcující většina bosenských Srbů, tedy skoro třetina obyvatel BaH.“²⁹ Zkuste uhodnout, kterou část z ní použil Adin Ljuca jako citaci ve své studii... Nyní si můžete zkontrolovat, zda jste hádali správně – Ljuca hovoří o českých historících: „Zločiny, spáchané za války v Bosně a Hercegovině, vysvětlují zpravidla výlučně jako výsledek občanské války (‚konflikt však nevyvolala agrese Srbska vůči Bosně‘), jako válku, v níž všechny strany paralelně páchaly zločiny...“

V druhé polovině svého zamyšlení nad pracemi českých historiků už Ljuca zpravidla upustil od uvádění citací a na základě svých dříve uvedených tvrzení vynáší svá hodnocení českých historiků: „Bez dostatečných znalostí současných reálií, situace v terénu a leckdy též s chatrnými znalostmi tamějších jazyků (o těch západních ani nemluvě), zato však s odkazem na vše vysvětlující logiku ‚historických kořenů‘, sebevědomě prezentují své představy o skutečném pozadí událostí v bývalé Jugoslávii.“ Při přečtení takovéto charakteristiky už člověk ztrácí chuť cokoliv komentovat. Jen mě napadá, jak si pak autor představuje, že ti chudáci čeští historikové získávají informace o dění na územích, o nichž píší, když kromě češtiny žádným jiným jazykem nevládnou?³⁰ Současné české historické bádání o Balkánu bude v tom případě asi světově nejvýraznější vědní disciplínou vzniklou čistě vnuknutím božím.

Dále Ljuca uvádí: „Čeští historikové zpravidla zastávají stanovisko, podle něhož je situace ‚nesmírně složitá‘, takže jí rozumějí jen oni sami a nejlépe bude, když se do dění na Balkáně nikdo nebude míchat, rozhodně ne ‚Západ‘.“ Škoda, že autor nenašel nějaký citát, kterým by takovéto tvrzení doložil, protože takto už se jeho argumentace pohybuje spíše na rovině

osobního osočování než odborné diskuze. Podobných vyhraněných tvrzení, která však lze doložit jen obtížně (případně pouze velmi pokroucenou interpretací prací českých balkanistů) se v Ljucově článku objevuje povícerem, z prostorových důvodů se však nemohu zastavit u všech.

V osobní rovině pak pokračuje, když hledá motivy, proč jsou vlastně práce českých historiků takové, jaké jsou: „Motivy jsou různé a je jich jistě více: od neschopnosti vystoupit z kolotoče zastaralých obrazů a stereotypů po názorovou blízkost konkrétním nacionalistickým diskurzům, v jejichž rámci se řada českých balkanistů dobře orientuje a vyjadřuje. Miloševićovský amalgám nacionalismu a komunismu je jim nepochybně bližší a srozumitelnější, než například liberalismus, multikulturalismus nebo obecně metodologické a interpretační přístupy praktikované v západním světě, s nímž nemají čeští balkanisté zpravidla žádnou osobní ani profesionální zkušenost.“ Řekl bych, že v těchto částech už se Ljuca dostává nejen za hranici vědeckého diskurzu, ale i dobrého vkusu.

Lze pochopit frustraci obyvatele Bosny, přímého účastníka bosenského kataklyzmatu, který čte práce jednotlivých historiků o své zemi a některé informace či interpretace určitých jevů a dějů se mu zdají nepřesné či zjednodušené, ovšem způsob, kterým se je snaží uvést na pravou míru, se odborné diskuzi věru příliš nepodobá. Ljuca ve své práci konstruuje jakýsi monolit českého historika-balkanisty,³¹ který pak s pomocí citací a interpretací, jež však, jak jsem se pokoušel ukázat, se skutečností souvisejí často více než volně, poválí na zem a poté jej ještě poplve. Což podle mě není právě ideální krok k vyvolání diskuze o české balkanistice, neboť než se člověk probere tou záplavou nepřesností a polopравd, celkem ztratí chuť – a obávám se, že i možnost – vzpomínat na ty postřehy, které by za diskuzi mohly stát.

Studie byla navíc uveřejněna v sараjevském historickém časopise *Prilozi*, kde rozhodně není míněna jako příspěvek k diskuzi, ale jako objektivní zpráva o stavu české balkanistiky. Ljuca na úvod svého příspěvku vyzývá k lepšímu vzájemnému poznání. Nemyslím si, že by tato studie byla krokem tím správným směrem. Neboť bez znalostí českých originálů (což bude asi případ bosenského publika) člověk po přečtení Ljucova příspěvku,

s trochou nadsázky, nabude absurdního dojmu, že na českých akademických pracovištích v kabinetech historiků balkanistů visí na stěnách Miloševićovy portréty a jejich fousatí obyvatelé se zdraví třemi zdviženými prsty...

Jsem samozřejmě dalek tvrzení, že české práce jsou dokonalé a že není potřeba je podrobovat kritice,³² ovšem mělo by se jednat o kritiku, která podrobuje rozboru texty, ne dojmy, které si autor o jednotlivých historických vytvořil a které se pak snaží přenést na čtenáře montáží umně zvolených citací a rapodivných interpretací. Po přečtení celé studie se nemohu ubránit přesvědčení, že se u Ljuci jedná o zkratkovité uvažování v dimenzích: pokud se někdo zmíní negativně o Bosňácích, Bosně nebo si dovolí problematizovat jakýkoli děj z bosenské historie, musí být automaticky antibosňácký a promiloševićovský. Ljucův text působí dojmem, že vše, co se v minulosti odehrálo, je křížem čálovně jasné, že existuje pouze jedna interpretace všech událostí a dějinných fenoménů a pokud ji autor neuvede nebo uvede jinou, dopouští se „záměrné manipulace“. Z této pozice pak Ljuca vynáší soudy typu „Havlasa tak před 132 lety rozeznal to, co Pelikán nechce vidět ani dnes.“³³ S pocitem nespravedlnosti pak Ljuca pročítá české práce, a když najde vhodný citát, uvede jej, aniž by se namáhal popřemýšlet o něm v celém kontextu díla. Brzy pak přechází od kritiky věcné stránky ke kritice samotných lidí a vyvozuje závěry, které se skutečným stavem věcí mají společného jen málo. Pokud historikové píšou více o Miloševićovi než třeba o Nataše Kandic, jistě to nedělají proto, že by jim byl on či jeho uvažování bližší (ať Ljuca zkusí najít v českých pracích jediné pozitivní hodnocení tohoto politika), ale logicky proto, že jeho vliv na dění v regionu byl bohužel neskonale větší než všech liberálních skupin 90. let dohromady.

Podobné tendenční vidění, kde je jakákoliv nepřesná zmínka o Bosně chápána jako protibosenské spiknutí, můžeme pozorovat i v krátké kapitole o české literární historii, kde si Ljuca všimá prací prof. Ivana Dorovského. Zaměřuje se na knihu *Recepce literatury jižních Slovanů u nás* z roku 2004,³⁴ o které uvádí, že v ní „Dorovský vyjadřuje ambici zpracovat (...) jazyky a literatury ‚všech‘ Jihoslovanů“. Byť jsem přečetl předmluvu ke knize několikrát, takto vyslovenou ambici jsem neza-

znamenal. Kniha obsahuje pouze nijak neupravená přetištění již dříve vydaných Dorovského předmluv k antologiím jednotlivých národních literatur (bulharské, chorvatské, makedonské, slovinské, srbské a černohorské). Protože však žádná antologie bosenské či bosňácké literatury pod Dorovského vedením nevznikla, není potenciální předmluva k takovéto antologii obsažena ani v této knize. Také si myslím, že autor knihy mohl v její předmluvě absenci bosňácké komponenty vzpomenout, případně zdůvodnit, ovšem vyvozovat z toho závěry o „manipulaci“ se mi zdá trochu scestné, navíc argumentace zde opět pokulhává.

Nejprve se Ljuca pozastavuje nad zmínkou o „Hasanaginici“ v oddíle o srbské literatuře a o Dorovském píše: „[K]dyž ‚Hasanaginici‘ zařazuje do kapitoly o srbské literatuře, je si nepochybně vědom, že tím provádí manipulaci s fakty. Koneckonců Dorovský pro jistotu netvrdí, že jde o baladu srbskou, nýbrž ji opatrněji označuje obecnějším pojmem jihoslovanská.“ Jakou manipulaci má tedy Ljuca na mysli? Že „Hasanaginica“ vznikla mezi slovanským muslimským obyvatelstvem Imotské krajiny, je jasné, ale to ještě neznamená, že „Hasanaginica“ nemá svůj literární význam kromě tradice bosňácké i v tradici srbské a chorvatské a že se v rámci těchto literatur není možné o „Hasanaginici“ zmínit.³⁵

Podobně se Ljuca podivuje nad tím, že Dorovský o lvu Andrićovi hovoří jako „o chorvatském a zároveň srbském autorovi. Uvádí dokonce, že se jedná o ‚trojdomého autora‘, Andrićově ‚třetímu domu‘ však nedokáže přijít na jméno“. Co kdyby tak Ljuca zkusil, když už komentuje, jak se Dorovský vyjadřuje o bosenské literatuře, otevřít jedinou knihu, kde se Dorovský této literatuře skutečně věnuje? Tou je *Slovník balkánských spisovatelů*,³⁶ vydaný v roce 2001, tedy o tři roky dříve než zmíněná *Recepce literatury jižních slovanů u nás*. Moc se mi nechce věřit, že by ji někdo natolik obeznámený s českou balkanistikou jako Adin Ljuca neznal. Tam je „Hasanaginica“ uvedena v oddíle pojednávajícím o bosenskohercegovské literatuře, kterou napsal právě Dorovský („Bosenská lidová slovesnost se vyznačuje etikou junáctví a pobratimství lidové epiky, soucitem k protivníkovi i částečnou sebeironií a komikou. Emocionálně-patriarchální dramatika balady ‚Hasanaginica‘, která nadchla J. W. Goetha[...]“ Dorovský, *Slovník balkánských spisovatelů*, s. 20)

Naopak v úvodu k srbské literatuře (taktéž od Dorovského) o „Hasanaginici“ nenajdeme ani slovo. To je mi nějaká podivná manipulace...

V kapitole o bosenskohercegovské literatuře je samozřejmě zmíněn i lvo Andrić („Nositel Nobelovy ceny za literaturu I. Andrić ve svém prozaickém díle zobrazil život a psychologii člověka Bosny[...]“³⁷).

Nedá se říct, že by Dorovský ignoroval existenci bosenské literatury, jak se nám Ljuca snaží ve svém příspěvku vsugerovat. Věc se má spíše tak, že Ljuca ignoruje práce, které se mu nehodí, ovšem s tím jsme se setkali již dříve.

Další Ljucovy poznámky o značném zmatku v terminologii u Dorovského už jsou na místě, neboť je skutečně zářející, jak nepřesně a zmatečně prof. Dorovský užívá pojmy jako bosenský, islámský apod. Zatímco Ljuca se domnívá, že se jedná o „manipulaci“, a nikoliv „prostou neznalost“, osobně bych se přikláněl spíše ke druhé variantě. Pokud někdo opakovaně překládá název monografie M. Rizviće *Panorama bošnjačke književnosti* jako *Panorama bosenské literatury*, případně je schopen napsat tvrzení „počátkem 70. let 20. století byl bosenský lid uznán jako samostatný národ“³⁸, pak to indikuje spíše nedostatečné znalosti bosenských realii než zlý úmysl. Být na Ljucově místě, tak si po zjištění, že bosenskou literaturu Dorovský vynechal ze své knihy o recepci literatur jižních Slovanů, spíše oddechnu, než abych se rozčiloval.

Ve své reakci se bohužel nemohu vyjádřit ke všem problematickým tvrzením uvedeným v Ljucově článku (je jich tam takové množství, že by vyčerpávající reakce vydala na útlou knížku). Závěrem bych se pozastavil ještě nad tím, že Adin Ljuca ve své studii neuvádí jedinou pozitivní zmínku o české balkanistice, přestože čeští balkanisté-historici za těch necelých dvacet let (1992–2008), které Ljuca zkoumal, vyprodukovali poměrně velký počet původních monografií zabývajících se historií zemí bývalé Jugoslávie, např. *Dějiny jihoslovanských zemí* (758 s.), *Dějiny Chorvatska* (2007, 576 s.),³⁹ *Dějiny Srbska* (2005, 670 s.), *Dějiny Makedonie* (2003, 458 s.),⁴⁰ *Bosenská otázka v 19. a 20. století* (2005, 388 s.), *Dějiny Jugoslávie* (1994, 89 s.),⁴¹ *Jugoslávie a východní blok 1953–1958* (2001, 401 s.),⁴² *Jugoslávie a pražské jaro* (2008, 377 s.),⁴³ *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945* (2008, 768

s.),⁴⁴ *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie* (1996, 255 s.),⁴⁵ *Černá hora* (2007, 126 s.)⁴⁶ a další, řadu sborníků, velké množství odborných článků – bibliografie *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě*⁴⁷ mezi lety 1991–2000 má 400 stran.⁴⁸ Bylo by samozřejmě krajně podivné, kdyby se v takovém množství prací neobjevily chyby, nepřesnosti či tendenční výklady, ale obávám se, že přístup,

kteřý Ljuca představil ve své studii, nám při jejich odhalování moc nepomůže.

Adin Ljuca se pokusil nastavit zrcadlo české balkanistice a obraz v něm je opravdu značně nelichotivý. Nakolik je to však chybou balkanistiky? Spíše se zdá, že Ljuccovo zrcadlo je natolik pokřivené, že odraz v něm představuje jakýsi groteskní výjev, z něhož pak ani nejsme schopni rozpoznat, kde má předobraz skutečné vady na kráse.

Poznámky:

- 1 Adin Ljuca, „Český guláš o bosenském maglajzu“, přel. František Šístek, *Aluze* 13, 2010, č. 1, s. 59–70; Týž, „Češki gulaš o bosanskom loncu“, *Prilozi*, 2009, č. 38, s. 193–211.
- 2 Ladislav Hladký, „Bosenští Muslimové (Bosňáci) – proces vzniku národa“, *Historický obzor* 8, 1997, č. 5–6, s. 112–118.
- 3 Miroslav Tejchman, „Bosenští a hercegovští muslimové v letech druhé světové války“, *Slovanský přehled* 83, 1997, č. 4, s. 427–441.
- 4 Ladislav Hladký, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno, Masarykova univerzita 2005.
- 5 Miroslav Tejchman a kol., *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.
- 6 Jan Pelikán, „Válka, o které se dozvíte jen něco“, *Listy* 26, 1996, č. 6, s. 81–86.
- 7 Zde se bohužel musím spoléhat na svou paměť, neboť pobýváje mimo Česko nemohu do Urbanovy knihy nahlédnout. [Jedná se o knihu Jan Urban, *Všem sráčům navzdory. Válka, o které nechcete nic vědět*, Praha, GplusG 1996. – pozn. red.] Výraz „Bosňák“ se tam, tuším, jednou vyskytne, ovšem s významem hovorového označení pro obyvatele Bosny (evidentně podle analogie Pražan–Pražák, Brňan–Brňák), neboť adjektivum k tomuto výrazu je u Urbana „bosenský“.
- 8 M. Šesták – M. Tejchman – L. Havlíková – L. Hladký – J. Pelikán, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.
- 9 Tamtéž, s. 578.
- 10 Tamtéž, s. 579.
- 11 Tamtéž, s. 631.
- 12 Miroslav Tejchman a kol., *Dějiny Srbska*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2004.
- 13 Tamtéž, s. 526.
- 14 Tamtéž, s. 532.
- 15 Tamtéž, s. 538.
- 16 Tamtéž, s. 551.
- 17 Jan Pelikán, *Národnostní otázka ve Svazové republice Jugoslávii*, Praha, Karolinum 1997.
- 18 Tamtéž, s. 9.
- 19 Tamtéž.
- 20 Tamtéž.
- 21 Tamtéž.
- 22 Tamtéž, s. 6.
- 23 Tamtéž, s. 72.
- 24 Tamtéž.
- 25 Miroslav Tejchman, „Bosenští a hercegovinští muslimové v letech druhé světové války“, *Slovanský přehled* 83, 1997, č. 4, s. 427–441.
- 26 Tamtéž, s. 429.
- 27 Jan Pelikán, „Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé fronty Dnes a Občanského (Českého) deníku“, *Lidé města* 5, 1996, č. 7 [Češi a jižní Slované], s. 126–159, citát ze s. 130.
- 28 Jan Pelikán, „Chorvatsko na cestě do neznáma“, *Tvar* 5, 1994, č. 9, s. 14–15, citát ze s. 14.
- 29 Jan Pelikán, „Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé fronty Dnes a Občanského (Českého) deníku“, *Lidé města* 7 (svazek: *Češi a jižní Slované*) 1996, s. 130.
- 30 V bosenské verzi studie v časopise *Prilozi* se zmínka o jazykové nevybavenosti historiků na tomto místě neobjevuje, takže pokud se jedná o svévolný překladatelův dodatek, Adinu Ljuccovi se omlouvám.

31 Přestože ve své práci cituje pouze tři historiky (vždy s negativním hodnocením M. Tejchmana a zejména J. Pelikána, dále J. Hladkého, jehož souhlasně cituje, dále mu však vytýká dvě věcné chyby), poměrně záhy ve své práci pouští od jejich jmenování a vytváří tak generalizující pojem „českého historika“, který do sebe absorbuje všechny záporné vlastnosti, které Ljuca z českých textů vyčetl.

32 Souhlasím s Ljucovým postřehem o nedostatečné kritičnosti českých balkanistů, neboť věcných kritických reflexí o pracích z per jejich kolegů je, alespoň pokud mohu soudit, jako šafránu.

33 Pokud pomínu citát z Havlasova románu, který podle mě s věcí příliš nesouvisí, podobná argumentace má asi tak stejnou výpovědní hodnotu jako například tvrzení: „Ante Starčević už před více než 130 lety rozpoznal bosenské Muslimy jako výkvět chorvatského národa a Ljuca to nechce vidět ani dnes.“ Může tedy jít o zajímavou stylistickou figuru, ovšem jako příspěvek do odborné diskuze to působí přinejmenším úsměvně.

Navíc dovolávat se B. Havlasy asi není nejšťastnější. Podívejme se, co o tomto spisovateli napsal Václav Vaněk ve *Slovníku českých spisovatelů* (Václav Vaněk, „Bohumil Havlas“, in: Věra Menclová a Bohumil Svozil (ed.), *Slovník českých spisovatelů*, Praha, Libri 2000, s. 223–224.): „[V]e svých historických prózách, psaných bez hlubších znalostí historických reálií a s důrazem na romantický a napínavý děj, se obracel především k lidovému čtenáři.“ (s. 224) Podobné hodnocení lze vztáhnout i na Ljucou citovaný román *Drak*.

34 Ivan Dorovský, *Recepce literatury jižních Slovanů u nás*, Brno – Boskovice, František Šalé – ALBERT 2004.

35 Pokud už jsme se zastavili u Dorovského zmínky o „Hasanaginici“: Spíše než to, že ji vzpomíná v oddílu o srbské literatuře, bych za problematické považoval Dorovského tvrzení: „[V] témže ročníku [časopis *Archa* z roku 1926 – pozn. MM] O. F. Babler uveřejnil pojednání o Hasanaginici a svůj český překlad (existoval pouze málo přístupný překlad F. L. Čelakovského)...“ (Dorovský, *Recepce literatury jižních Slovanů u nás*, s. 72) Přitom už před Čelakovským vyšel český překlad z pera Slováka S. Rožnaye (1818), poté několikrát překlad Čelakovského (první 1822), Mořice Fialky (1846), také překlad V. Buriana (1920), z Goethova německého překladu pak Hasanaginici přebásnili L. Quis (1890), A. Fuchs (1912) a J. Kamenář (1915) – to vše před O. F. Bablerem.

36 Ivan Dorovský (ed.), *Slovník balkánských spisovatelů*, Praha, Libri 2001.

37 Tamtéž, s. 21.

38 Tamtéž, s. 19.

39 Jan Rychlík a kol., *Dějiny Chorvatska*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2007.

40 Jan Rychlík a kol., *Dějiny Makedonie*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003.

41 Jan Pelikán a kol., *Dějiny Jugoslávie (1918–1991): skripta pro posluchače filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha Karolinum 1994.

42 Jan Pelikán, *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*, Praha, Karolinum 2001.

43 Jan Pelikán, *Jugoslávie a Pražské jaro*, Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta – Togga 2008.

44 Miroslav Tejchman, *Balkán ve válce a v revoluci: 1939–1945*, Praha, Karolinum 2008.

45 Miroslav Tejchman a kol., *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, Praha, Historický ústav AV ČR 1996.

46 František Šístek, *Černá Hora*, Praha, Libri 2007.

47 Ladislav Hladký, *České a slovenské odborné práce o jihovýchodní Evropě: bibliografie za léta 1991–2000*, Brno, Masarykova Univerzita 2003.

48 Naproti tomu, když se chce někdo ze srbsko-chorvatsko-bosenského prostoru dozvědět něco přehledného o českých dějinách v rodném jazyce, moc možností nemá. Možná jsem pouze špatně hledal, ale s výjimkou monografie *Čeští narod na počátku XX. stoljeća* Stjepana Radiće z roku 1910 a *Čehoslovačke istorije* Alekse Jelaviće z roku 1931 jsem nenašel další knihu o české historii, která by vyšla v průběhu celého 20. století. Z tohoto důvodu pak například záhřebští studenti bohemistiky mají na popisu studijní literatury jako jedinou monografii o českých dějinách v mateřštině chorvatský překlad (z roku 1899) *Dějů království českého* Václava Vladivoje Tomka. Tím samozřejmě ani zdaleka nemá být řečeno, že by Jihoslované neměli právo kritizovat českou historiografii, jenom se mi z tohoto úhlu pohledu nezdají být úplně na místě Ljucovy jízlivé poznámky o tom, že „představitelé české balkanistiky periodicky vyjadřují uspokojení s výsledky vlastní práce“.